

PATRYCJA GORYŃ

ORCID 0000-0002-5674-7758

UNIWERSYTET W BIAŁYMSTOKU

Bezpieczeństwo społeczne – jedno czy wiele?

ABSTRAKT: Pojęcie bezpieczeństwa społecznego w nauce jest bardzo różnorodnie wykorzystywane i rozumiane. Trudno jest znaleźć wśród naukowców jedno podejście w ramach jednej dyscypliny, nie mówiąc już o jednej dziedzinie. Sytuacja ta powoduje, że chociaż mówi się teoretycznie o jednym zjawisku, to w rzeczywistości mamy do czynienia z wieloma zjawiskami warunkowanymi różnymi czynnikami. Także wielość instytucji formalnych i nieformalnych, które zajmują się bezpieczeństwem społecznym, nie ułatwia choć minimalnego ujednoczenia stanowiska wobec tego wycinka rzeczywistości społecznej.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo społeczne, zagrożenia społeczne

ABSTRACT: The concept of social security in science is very widely used and understood. It is difficult to find one approach within scientists in one discipline, let alone one field. This situation means that although one theory is talked about theoretically, we are actually dealing with many phenomena conditioned by various factors. Also, the multitude of formal and informal institutions that deal with social security does not facilitate at least a minimum unification of the view and approach to this segment of social reality.

Key words: security, social security, social treats

Wstęp

Ludzie, w rozumieniu tak biologicznego gatunku, jak i istot społecznych, które są najbardziej rozwiniętymi i inteligentnymi formami życia, od zawsze dbali o swoje przetrwanie. W różnych okresach naszego rozwoju do przetrwania potrzebne nam były określone warunki. Z czasem nasze potrzeby coraz bardziej się komplikowały, a ich poziom wzrastał oraz ewoluował i dostosowywał się do wcześniejszych osiągnięć technicznych i społecznych. Jednakże nieodmiennie przez tysiąclecia dla przetrwania i rozwoju ludziom potrzebne było poczucie bezpieczeństwa. Tak jak inne potrzeby, także i poziom poczucia bezpieczeństwa oraz jego definicja zmieniały się zależnie od sytuacji i uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych jednostek i społeczności. Analizując piramidę potrzeb Masłowa, nie da się nie zauważyć, jak nisko plasuje się bezpieczeństwo jako takie; poza elementami niezbędnymi do fizycznego przeżycia człowieka to właśnie bezpieczeństwo jest fundamentem, które daje szansę na rozwój i zaspokajanie kolejnych potrzeb wyższego rzędu. Należy także zaznaczyć, że omawiane przeze mnie zjawisko jest nie tylko podstawą funkcjonowania poszczególnych jednostek, ale także, a współcześnie prawdopodobnie przede wszystkim, całych grup społecznych i społeczeństwa oraz państwa jako instytucji politycznej¹, tak w skali regionalnej, jak i globalnej, przy czym pochodzenie rasowe czy kulturowe jest w tym wypadku czynnikiem znacznie mniej istotnym.

Pojęcie bezpieczeństwa

Potrzeby człowieka, które można wyrazić za pomocą obiektów materialnych, są dość łatwe do zdefiniowania i omówienia. Problem zaczyna się, gdy staramy się mówić o zjawiskach, które nie mają swoich materialnych desygnatów. Tak jest właśnie z pojęciem bezpieczeństwa. Chociaż intuicyjnie ludzie rozumieją to pojęcie, to jednak nawet w jednym społeczeństwie dla poszczególnych podmiotów znaczy ono coś innego. Gdy do problemu z jednoznacznym określeniem definicji bezpieczeństwa dołożymy jeszcze

¹ R. Kuźniar, *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” 1996, 9 stycznia.

bardzo zróżnicowane obszary życia człowieka, do których owo bezpieczeństwo się odnosi, okaże się, że trudno jest mówić o jednym bezpieczeństwie, a już tym bardziej o jednej obowiązującej, w szeroko rozumianej nauce, definicji. Należy także pamiętać, że ze względu na zróżnicowanie doświadczeń życiowych oraz warunków geograficznych i przyrodniczych ludzie w odmienny sposób odbierają bezpieczeństwo, gdyż spotykają się z innymi zagrożeniami, a ich przetrwanie i możliwości rozwoju zależne są od czynników specyficznych w danym czasie na określonym terenie. Przykładem mogą być choroby, które w Europie, dzięki szczepieniom i bardzo dobrym warunkom sanitarnym, już dawno zostały jeśli nie wyeliminowane to opanowane, zaś w krajach afrykańskich nadal sięgają spustoszenie wśród ludności (jak np. gruźlica czy polio). Omawiając zagadnienia związane z bezpieczeństwem, powinno się także pamiętać, że nie jest ono dane raz na zawsze i nie jest to stan, a raczej proces, gdyż wpływ czynników zewnętrznych i wewnętrznych ciągle zmienia poziom bezpieczeństwa i sposób jego odbioru przez jednostki i społeczeństwa.

Samo pojęcie bezpieczeństwa pochodzi od łacińskiego *sine cura*, co oznaczało „bez pieczy”, i miało konotacje polityczne. Od czasów rzymskich jego znaczenie i zasięg stosowania znacząco się zmienił. Współcześnie możemy powiedzieć, że „bezpieczeństwo postrzegane jest jako stan i proces, potrzeba oraz skomplikowany system wraz z licznym układem podsystemów, które mają na celu zapewnienie bezpiecznego rozwoju narodowi przy użyciu środków prawnie dostępnych (technicznych, organizacyjnych i prawnych)”². Z kolei inna definicja określa bezpieczeństwo jako „stan, który daje poczucie pewności i gwarancję jego zachowania oraz szanse na doskonalenie. Jedną z podstawowych potrzeb człowieka to sytuacja oznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, na przykład zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych”³. Oba powyższe przykłady definicji są wybranymi z bardzo wielu funkcjonujących na gruncie nauki i można je zaliczyć do określeń dość ogólnych, gdyż

² J. Gierszewski, *Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego*, Difin, Warszawa 2013, s. 14.

³ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski (red.), Wydawnictwo AON, Warszawa 2009, s. 13.

w literaturze spotkamy wiele wykładni bezpieczeństwa odnoszących się do jakiegoś aspektu funkcjonowania, np. państwa w zakresie działań militarnych. Mając jednak na uwadze powyższe definicje oraz powszechnie stosowane w polskiej literaturze z zakresu nauk o bezpieczeństwie typologie, w zakresie pojęcia bezpieczeństwa można wyróżnić między innymi:

- „bezpieczeństwo globalne, regionalne, narodowe,
- bezpieczeństwo militarne, polityczne, społeczne,
- bezpieczeństwo psychiczne, socjalne,
- bezpieczeństwo strukturalne i personalne”⁴.

Należy jednak pamiętać, że chociaż w poszczególnych kategoriach podziały są teoretycznie rozdzielne, to jednak życie społeczne i różnorodne czynniki, tak wewnętrzne, jak i zewnętrzne, dla jakiegoś wybranego przez nas podmiotu powodują, że poszczególne kategorie przenikają się i czasem trudno jest wyznaczyć między nimi jakąkolwiek wyraźną granicę. Kłopot z wyznaczeniem granic wynika także między innymi z tego, że bezpieczeństwo jest zjawiskiem wymykającym się próbom realnego opisanie za pomocą mierzalnych i stabilnych wskaźników, szczególnie w dłuższej perspektywie czasowej. Jedynym realnym źródłem wiedzy na temat poziomu bezpieczeństwa, w jakimkolwiek ujęciu byśmy o nim mówili, jest subiektywne odczucie podmiotu, który badamy. Pamiętać jednak należy, że subiektywne odczucia zmieniają się wraz z upływem czasu, są różne na różnych obszarach geograficznych i mogą podlegać manipulacji ze strony innych podmiotów. Dobrze ukazuje to podejście do zagadnienia następujące sformułowanie: „Owo postrzeganie stanu bezpieczeństwa może, w wyniku analiz obiektywnych i subiektywnych aspektów zagrożenia, przybrać w ujęciu szwajcarskiego politologa D. Freia następujące postaci:

1. Stan braku bezpieczeństwa – wówczas, gdy występuje duże rzeczywiste zagrożenie, a postrzeganie tego zagrożenia jest prawidłowe.
2. Stan obsesji występuje wtedy, gdy nieznaczne zagrożenie jest postrzegane jako duże.
3. Stan fałszywego bezpieczeństwa ma miejsce wówczas, gdy zagrożenie jest poważne, a postrzegane bywa jako niewielkie.

⁴ Ibidem.

4. Stan bezpieczeństwa występuje wtedy, gdy zagrożenie zewnętrzne jest nieznaczne, a jego postrzeganie prawidłowe”⁵.

Chociaż powyżej pojawia się w odniesieniu do bezpieczeństwa pojęcie „stanu”, to należy pamiętać, że stan ten jest określany w bardzo konkretnym miejscu i czasie. Ze względu na bardzo dużą zmienność i podatność na wpływ różnorodnych czynników do zjawiska bezpieczeństwa podchodzi się jak do procesu, który stale zachodzi w społeczeństwach z uwagi na działalność samych ludzi oraz sił natury. Wspomniana działalność człowieka nie ogranicza się w swoich efektach do miejsca pobytu konkretnych grup społecznych. Współcześnie, przy stale rozrastających się procesach globalnych, wspieranych natychmiastowymi kanałami komunikacyjnymi i nieograniczonym przepływem informacji, działalność jednego człowieka lub niewielkiej grupy może wpływać na subiektywny i obiektywny poziom bezpieczeństwa na całym świecie, zaś przy działalności znaczącej liczebnie lub bardzo wpływowej grupy ludzi skala wyników jest dalece większa, o ile da się ją w ogóle oszacować.

Jak wspominałam, istnieje wiele typologii pojęcia „bezpieczeństwo”. Podstawowy podział, który funkcjonuje już w coraz mniejszym stopniu, to podział na bezpieczeństwo militarne i niemilitarne. Bezpieczeństwo militarne jest dość proste do zdefiniowania, dzięki wydzieleniu zagadnień związanych z siłą militarną podmiotu, którym jest najczęściej państwo. Dużo trudniej określić bezpieczeństwo niemilitarne, które zawiera w sobie wiele podziałów i kategorii, z racji otaczających nas dynamicznych zmian podlegających ewolucji. Dodatkowo wyodrębniają się nowe kategorie, czego przykładem może być np. cyberbezpieczeństwo.

Wielu badaczy starało się stworzyć jednoznaczną typologię bezpieczeństwa. Jednak chyba najbardziej pojemna i przejrzysta jest ta opracowana przez R. Jakubczaka i J. Marcza, a oparta na typologii J. Stańczyka⁶. Autorzy ci podzielili bezpieczeństwo na sześć rozłącznych kategorii. Dla nas najbardziej interesujący będzie podział ze względu na kryterium przed-

⁵ J. Marcza, *Bezpieczeństwo narodowe*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, R. Jakubczak, J. Marcza (red.), Bellona, Warszawa 2011, s. 14-15.

⁶ *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku, Wyzwania i strategie*, R. Jakubczak, J. Marcza (red.), Bellona, Warszawa 2011, s. 609.

miotowe, w którym ulokowane zostało bezpieczeństwo społeczne wraz z m.in. bezpieczeństwem kulturowym, politycznym czy ekonomicznym.

Wymienione typy bezpieczeństwa nie działają w próżni i z reguły składają się na większą całość, określaną mianem bezpieczeństwa narodowego. Pojęcie to można rozumieć jako „jedną z podstawowych dziedzin funkcjonowania (aktywności) państwa, mającą zapewnić możliwość przetrwania, ale przede wszystkim rozwój i swobodę realizacji interesów narodowych w konkretnym środowisku (warunkach) bezpieczeństwa, poprzez podejmowanie wyzwań, wykorzystanie szans, redukcję ryzyka oraz przeciwdziałanie wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla jego interesów”⁷. Bezpieczeństwo narodowe jako zjawisko zawierające w sobie inne rodzaje bezpieczeństwa jest zjawiskiem wyższego rzędu względem nich także z tego powodu, że odnosi się do najwyższej formy zorganizowania społeczeństwa i stanowi jeden z najważniejszych interesów narodu, nad którego zabezpieczeniem czuwa państwo jako twór polityczny. Państwo także, by móc sprawnie i skutecznie realizować swoje cele oraz interesy narodowe, powołuje w ramach swoich struktur odpowiednie jednostki w postaci odpowiednich ministerstw, straży, inspekcji i innych urzędów oraz tworzy odpowiednie ramy prawne dla ich funkcjonowania.

Omawiając pojęcie bezpieczeństwa, nie powinno pomijać się zagadnień związanych z pojęciem zagrożenia, które jest antytezą bezpieczeństwa. Pojęcie zagrożenia jest także definiowane na wiele sposobów i trudno jest znaleźć w literaturze jedną formułę, która by w pełni obejmowała swoim zakresem wielość zjawisk, określanych terminem zagrożenia. Już intuicyjnie wiadomo, że nie jest to coś pozytywnego i może negatywnie wpływać na badany fragment rzeczywistości oraz zmieniać ją. Pojęcie zagrożenia można zdefiniować między innymi jako sytuację, „w której pojawia się prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia”⁸. Należy także pamiętać, że tak jak bezpieczeństwo odnosi się do jakiegoś podmiotu lub jakiegoś wycinka rzeczywistości, tak i zagrożenia zawsze dotyczą kogoś lub czegoś. W związku z tym, tak jak istnieje bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne czy kulturowe, tak samo istnieją zagrożenia

⁷ *Słownik terminów...*, op. cit., s. 17.

⁸ *Ibidem*, s. 172.

tego typu. Jeśli ze względu na pewne kryteria jesteśmy w stanie wyodrębnić jakiś typ bezpieczeństwa, to z dużą dozą prawdopodobieństwa istnieje analogiczny rodzaj zagrożeń wywołany pośrednio lub bezpośrednio działalnością człowieka (wyjątek stanowią zagrożenia naturalne spowodowane działaniem sił natury).

Wielość spotykanych ujęć tematu bezpieczeństwa jako takiego i jego poszczególnych rodzajów rodzi pytanie, czy mówimy tak naprawdę o jednym bezpieczeństwie, czy o wielu. Zawsze operujemy podobnymi pojęciami, zawsze odnosimy się do ludzi i różnorodnych instytucji formalnych i nieformalnych, które mogą funkcjonować na różnym szczeblu zorganizowania społeczeństwa. Często także używa się dookreślenia rodzaju bezpieczeństwa nie tylko w nazwie, ale jeszcze precyzując obszar geograficzny i okres historyczny, o którym mówimy. W związku z powyższym różni badacze zajmują się różnymi rodzajami bezpieczeństwa lub bezpieczeństwem jako takim w ogólności.

Różnorodność pojęcia „bezpieczeństwo społeczne”

Z punktu widzenia niniejszej pracy, tak jak najistotniejsze jest pojęcie bezpieczeństwa społecznego, tak w zakresie zagrożeń najbardziej interesujące są zagrożenia społeczne. Jednakże znowu spotykamy się z mnogością definicji. Jedna z definicji mówi, że „zagrożenia społeczne są związane z niezaspokojeniem istotnych potrzeb jednostek oraz grup społecznych, które kumulują krytyczne sytuacje i wprowadzają je w stan utraty poczucia bezpieczeństwa”⁹. Powyższa definicja, chociaż dość ogólna, wskazuje na jeden z podstawowych problemów, mianowicie, brak zaspokojenia podstawowych potrzeb jednostek lub grup społecznych. Pamiętając o różnorodności rozumienia pojęcia bezpieczeństwa, w zależności od m.in. pochodzenia etnicznego, wieku, wyznawanej religii czy obszaru geograficznego, tak samo pojęcie zagrożenia społecznego będzie inaczej rozumiane i definiowane na różnych obszarach globu i w różnych grupach społecznych (jaskrawym przykładem są potrzeby społeczne w Europie i w Afryce, które są niby takie same, jednakże poziom ich realizacji oraz powiązany

⁹ J. Gierszewski, *Organizacja systemu...*, op. cit., s. 77.

z tym poziom rozwoju jest znacząco inny, jeśli weźmie się pod uwagę całe państwa). Jednakże można przyjąć, że takie zjawiska, jak na przykład głód, skrajne ubóstwo czy bezdomność są zjawiskami traktowanymi jako zagrożenia społeczne na całym świecie. Należałoby także zwrócić uwagę, że w takim ujęciu zagrożenia te dotyczą jednostek i grup społecznych, a nie państwa, co jest o tyle istotne, że mówienie o bezpieczeństwie w kontekście powyższych zagrożeń skupia się na jakości funkcjonowania ludzi, a nie instytucji, chociaż nie można też oderwać od tej jakości wpływu instytucji, które kształtują przede wszystkim formalne zasady przeciwdziałania zagrożeniom i zapewnienia bezpieczeństwa.

Opisane powyżej uwarunkowania i trudności, które napotyka się szukając jednoznacznych definicji, określających interesujące nas zagadnienie bezpieczeństwa społecznego, wpływają także na różnorodność podejścia do tego tematu w literaturze. W naszym kraju bezpieczeństwem społecznym zajmują się takie dyscypliny naukowe, jak między innymi nauki o bezpieczeństwie, socjologia, pedagogika, częściowo także psychologia i prawo czy ekonomia. Z tego też powodu nie ma jednej, szerokiej i obejmującej całość zagadnienia definicji tak zagrożeń społecznych, jak i bezpieczeństwa społecznego, gdyż postrzeganie omawianego zjawiska kształtuje się w zależności od aspektu rozważanego przez badaczy. Dodatkowo warto pamiętać, że bezpieczeństwo społeczne może być rozpatrywane z różnych perspektyw, kładąc ciężar na różne elementy i aspekty omawianego zjawiska. W takim wymiarze część dyscyplin postrzega bezpieczeństwo społeczne jako działania nakierowane na zachowanie egzystencjalnych podstaw życia, zaś inne dyscypliny bezpieczeństwo społeczne rozważają w kontekście oceny działalności instytucji formalnych i nieformalnych, w tym przede wszystkim instytucji państwowych, które mają przeciwdziałać negatywnym zjawiskom społecznym zagrażającym stabilnemu funkcjonowaniu państwa¹⁰. Jeszcze inni badacze dzielą bezpieczeństwo społeczne na dwa podsystemy: psychospołeczny i socjalny. Ten pierwszy związany jest z kondycją psychiczną i społeczną podmiotów, co daje gwarancje możliwości realizacji założonych celów życiowych. Podsystem socjalny jest koordyno-

¹⁰ J. Gierszewski *Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23 (30), s. 25.

wany przez państwo jako gwaranta zapewnienia wszystkim minimalnego poziomu egzystencji oraz dostępu do podstawowych usług, takich jak: bezpłatna opieka zdrowotna, edukacja czy dostęp do kultury¹¹.

Janusz Gierszewski, omawiając bezpieczeństwo społeczne, stworzył kilka definicji tego zjawiska, gdyż zależnie od perspektywy badawczej, jaką przyjmował, musiał modyfikować swoje podejście do tematu. Jedną z nich odnosi się bardzo silnie do sfery państwowej. Według niego „bezpieczeństwo społeczne oznacza zdolność/funkcję państwa do przeciwstawienia się zagrożeniom wewnętrznym w obszarze społecznym”¹². Definicja ta jest sformułowana w celu pokazania, iż bezpieczeństwo społeczne jest częścią bezpieczeństwa narodowego, którego zapewnienie leży w gestii państwa. Trudno ją odnieść i zastosować w innych dyscyplinach, i przez to jej zastosowanie jest mocno ograniczone.

Jednakże, jak wspominałam, nie jest to jedyna formuła tego badacza. Jedną z jego dość ogólnych i dających się wykorzystać w wielu dyscyplinach jest definicja, która bezpieczeństwo społeczne określa jako „całość instytucji, które są lub być powinny ustanowione w celu zapewnienia bezpieczeństwa przy jednoczesnym braniu pod uwagę określonych potrzeb ludzi”¹³. Definicja ta podkreśla dwa aspekty – po pierwsze znaczenie instytucji w zapewnianiu bezpieczeństwa społecznego, a więc odnosi się do aspektów silnie powiązanych z państwem i jego funkcjami. Z drugiej strony mówi o potrzebach ludzi, które instytucje powinny brać pod uwagę. Stawia ona jednostki i grupy społeczne na pierwszym miejscu, a zaraz obok są wszelkiego rodzaju instytucje formalne i nieformalne, które wpływają na funkcjonowanie danej społeczności poprzez wykorzystywanie całej gamy posiadanych instrumentów, nie tylko finansowych, ale także np. edukacyjnych czy informacyjnych. Należy jednak pamiętać, że definicja ta opisuje przede wszystkim sformalizowaną instytucję i jej obowiązki względem społeczeństwa, których realizacja ma zapewnić stabilne funkcjonowanie całego państwa.

¹¹ Z. Domański, *Social Safety Bezpieczeństwo socjalne*, „Journal of Modern Science” 2017, t. 2, s. 369.

¹² J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne...*, op. cit., s. 22.

¹³ J. Gierszewski, *Organizacja systemu...*, op. cit., s. 74.

W inny sposób pojęcie bezpieczeństwa społecznego traktuje Aleksandra Skrabacz. Uważa, iż bezpieczeństwo społeczne związane jest z ochroną egzystencji człowieka oraz zaspokajaniem indywidualnych potrzeb jednostek (nie tylko materialnych, ale i duchowych) oraz związane jest z tworzeniem miejsc do nauki i pracy oraz ochroną w przypadku pogorszenia stanu zdrowia i na starość¹⁴. Jest to o tyle inne podejście od dotychczas przytaczanych, iż nie odnosi się wprost do instytucji państwowych, a raczej skupia się na funkcjach społeczeństwa.

Jednak podejścia do tematu dwóch wyżej wymienionych badaczy nie są jedynymi, i jest to bardzo specyficzne dla nauk społecznych, gdyż nie ma jednego właściwego i zawsze prawdziwego określenia, czym jest bezpieczeństwo społeczne.

Warto również przywołać „pośredni” niejako wariant terminologiczny bezpieczeństwa społecznego. Kolejna już definicja określa bezpieczeństwo społeczne „jako intencjonalne staranie się o warunki bytowania ludzi, które zapewnia co najmniej istniejący poziom sytuacji egzystencjalnej obywateli, odpowiedni standard życia, a jednocześnie stwarza szanse na jego podniesienie oraz doskonalenie”¹⁵. Można zauważyć, że definicja ta skłania się w stronę zagadnień związanych z ekonomią rozumianą jako zapewnienie warunków bytowych na odpowiednim poziomie, co bez środków finansowych jest niełatwe do zrealizowania. Jej istotę, podobnie jak w ogóle zagadnień związanych z pojęciem bezpieczeństwa, stanowi stworzenie szansy na rozwój i doskonalenie warunków życia jednostek i grup społecznych. W tym aspekcie można mówić, że jest to definicja pozytywna, bo odnosi się do rozwoju, a nie tylko do zachowania zastanych warunków. Należy zwrócić uwagę, że autor, chociaż opisuje bezpieczeństwo społeczne bardziej z perspektywy społeczeństwa niż państwa, nadal używa określeń związanych z tą ostatnią opcją, gdyż jednostki określa jako obywateli.

Podobna w swoich założeniach, lecz skupiająca się na innym aktorze społecznym i obejmująca dużo szerszą rzeczywistość społeczną, jest jedna

¹⁴ Z. Domański, op. cit., s. 368.

¹⁵ M. Lisiecki, *Diagnoza i prognoza rozwiązań systemowych w zakresie organizacji i zarządzania bezpieczeństwem obywateli*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, M. Lisiecki (red.), Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa w Warszawie, Warszawa 2008, s. 276.

z definicji używana przez M. Leszczyńskiego, który stwierdził, że „bezpieczeństwo społeczne dotyczy utrzymywania w zadowalających warunkach rozwoju, tradycyjnych wzorców języka, kultury, tożsamości religijnej i narodowej oraz zwyczajów”¹⁶. Autor ten bazował jednak nie na polskich przykładach definicji omawianego zjawiska, a sięgnął do dorobku anglosaskiej literatury lat osiemdziesiątych. Widoczne jest tutaj odejście od wzorców ekonomicznych i wartości materialnych oraz perspektywy związanej z państwem na rzecz wzorców tożsamościowych i wartości niematerialnych, i opisywanie zjawiska raczej z perspektywy społeczeństwa. Podejście to nie jest jednak zbyt powszechne, gdyż sam termin „bezpieczeństwo społeczne”, w zachodniej literaturze określane jako *social security*, jest w głównej mierze opisywane przez badaczy z zakresu nauk ekonomicznych i finansowych i odnosi się do zagadnień związanych z funkcjonowaniem tworów politycznych i instytucji formalnych, które bezpośrednio lub pośrednio odpowiadają za redystrybucję dóbr.

Leszczyński, podobnie jak Gierszewski, nie ograniczył się w swoich pracach do jednej definicji. Kolejnym przykładem definiującym pojęcie jest stwierdzenie, że „bezpieczeństwo społeczne obejmuje całokształt działań prawnych, organizacyjnych realizowanych przez podmioty (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe i samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom i grupom społecznym oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego”¹⁷. Definicja ta obejmuje swoim zakresem dużo szerszy obszar i wprost wskazuje, że bezpieczeństwo społeczne jest przeciwwagą dla czynników mogących prowadzić między innymi do marginalizacji i wykluczenia społecznego, i nie jest tu istotna tak bardzo przyczyna – tzn. nie jest istotne, czy sytuacja niekorzystna wynika z działań samego podmiotu, czy też jest od niego niezależna i zewnętrzna. Jednakże warto zwrócić uwagę na podmioty odpowiedzialne za zapewnienie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa – poza instytucjami państwowymi wskazane jest tu całe

¹⁶ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne jako składnik bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), t. 1, Wydawnictwo AON, Warszawa 2010, s. 32.

¹⁷ *Ibidem*, s. 35.

społeczeństwo (w tym objęte zmianami jednostki czy grupy społeczne) w różnych przejawach swojego funkcjonowania. Autor próbuje łączyć w tej definicji dwie różne perspektywy – poprzez wskazanie obok podmiotów międzynarodowych obywateli.

Wszystkie wymienione definicje, chociaż w mniejszym lub większym stopniu próbują przejść z poziomu instytucji państwa i jego funkcji na poziom jednostek i społeczeństwa, to jednak prezentują tu wyraźnie definicje z kręgu nauk o bezpieczeństwie (lub są interdyscyplinarne z wyraźnym wpływem nauk o bezpieczeństwie). Rozpatrują zjawisko bezpieczeństwa przede wszystkim z poziomu działań i możliwości systemów państwowych, które mogą być wspierane przez społeczeństwo.

Powyższe przykładowe definicje oraz analiza ujęcia tematu przez innych badaczy pozwalają wnioskować, że nie da się mówić o jednym bezpieczeństwie społecznym w obrębie nauk społecznych i nauki w ogóle. Perspektywa oraz poziom i miejsce istnienia głównego przedmiotu badań determinują sposób zdefiniowania omawianego pojęcia.

Należy także zwrócić uwagę, że o ile bezpieczeństwo społeczne jest zjawiskiem dość szerokim i obejmującym wiele aspektów życia ludzi, społeczeństw i państw, to można także wyróżnić w jego ramach przynajmniej jeden podtyp – bezpieczeństwo socjalne (które często bywa uznawane za synonim omawianego pojęcia). Bezpieczeństwo socjalne odnosi się przede wszystkim do sfery związanej z warunkami ekonomicznymi życia człowieka, w głównej mierze do sytuacji określonych jednostek i rodzin, a nie całego społeczeństwa. „Bezpieczeństwo socjalne jest jedną z podstawowych wartości i praw obywatelskich. Eliminowanie lub ograniczanie przez państwo stanów niepewności czy zagrożeń związanych z sytuacją życiową jest ważnym narzędziem utrzymania porządku społecznego. W politykę państwa (tu Polski – PG) wpisane zostały jego zobowiązania wobec obywateli znajdujących się w sytuacjach trudnych i wyjątkowych, gwarantujące im pomoc i zabezpieczenie minimalnych świadczeń”¹⁸. Powyższa definicja jest sformułowaniem polskim, zaś międzynarodowa definicja, stworzona przez ILO (Międzynarodową Organizację Pracy, zajmującą się między

¹⁸ *Bezpieczeństw społeczne*, <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/system-bezpieczenstwa-n/bezpieczenstwo-spolectn/5978,Potencjal-spolectny.html>, [dostęp: 01.08.2018].

innymi zagadnieniami związanymi z bezpieczeństwem społecznym ludzi), stwierdza, że bezpieczeństwo socjalne „jest to ochrona, którą dostarcza społeczeństwo swoim członkom poprzez zapobieganie ekonomicznej i społecznej nędzy spowodowanej redukcją zarobków, chorobą, macierzyństwem, dyskryminacją w sektorze zatrudnienia, bezrobociem, niepełnosprawnością, podeszłym wiekiem i śmiercią”¹⁹.

Podsumowanie

Tak jak starałam się to zasygnalizować w niniejszym tekście, w Polsce oraz na świecie można wyróżnić wiele stanowisk wobec tematu bezpieczeństwa społecznego, które przewijają się w literaturze. Jednak by w jakiś sposób je pokategoryzować, można za Gierszewskim przyjąć umownie, że mamy do czynienia z trzema głównymi ujęciami tego tematu²⁰. Przy rozpatrywaniu bezpieczeństwa społecznego z perspektywy jednostki najczęściej rozpatruje się kryteria ekonomiczne, które odnoszą się bezpośrednio do bezpieczeństwa socjalnego. Takie podejście jest reprezentowane między innymi przez ekonomistów, którzy tematykę bezpieczeństwa socjalnego w zakresie redystrybucji dóbr w pewnym sensie zawłaszczyli w ramach nauk społecznych. Nie jest to nieuprawnione, gdyż bezpieczeństwo socjalne nierozzerwalnie związane jest z zagadnieniami ekonomicznego przetrwania jednostki na przynajmniej minimalnym poziomie egzystencji.

Kolejna perspektywa spojrzenia na bezpieczeństwo społeczne to rozpatrywanie go w kontekście pojawiających się problemów społecznych. W tym wypadku już nie tylko zjawiska ekonomiczne, ale i cała gama zjawisk społecznych staje się istotna. Negatywne zjawiska w ramach grup formalnych i nieformalnych, wpływające niekorzystnie na całe społeczeństwo, są przejawem braku bezpieczeństwa społecznego. Część opisywanych w literaturze polskiej i światowej zjawisk jest praktycznie

¹⁹ *Social Security and the Rule of Law. General Survey Concerning Social Security Instruments in Light of the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization. Report of the Committee of Experts on Application of Conventions and Recommendations 2011*, http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_152909/lang-en/index.htm, [dostęp: 15.02.2019].

²⁰ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne...*, op. cit., s. 32-33.

identycznych – zagrożenia marginalizacją, bezdomność, narkomania, ryzyko bezrobocia. Co prawda ich skala i siła oddziaływania na całość społeczeństwa jest bardzo różnorodna i zależna między innymi od sytuacji gospodarczej państwa, jednakże z dużą dozą prawdopodobieństwa można stwierdzić, że bezpieczeństwo społeczne na całym świecie jest pochodną kondycji społeczeństwa i intensywności występowania zjawisk niekorzystnych, które mogą przerodzić się w zagrożenia.

Dwie powyższe perspektywy badawcze dotyczą w praktyce w mniej lub bardziej bezpośredni sposób wszystkie jednostki na świecie oraz wszystkie społeczności. Różnice są efektem kontekstów: geograficznego i historycznego, które określają współcześnie warunki, w jakich żyją jednostki i problemy, z jakimi zmagają się poszczególne społeczeństwa. Inne może być w związku z tym podejście badaczy, gdyż opierać się będzie na innych podstawach funkcjonowania omawianych podmiotów.

Trzecia perspektywa związana jest z poziomem państwa jako organizmu politycznego i wynikających z jego funkcjonowania ról i powinności. Państwo zobowiązane jest do zapewnienia bezpieczeństwa społecznego nie w celu bezpośredniego zagwarantowania bytu jednostkom, a w celu własnego prawidłowego funkcjonowania. Nie ma tak naprawdę na świecie państwa, które starając się w miarę stabilnie funkcjonować, nie zajmuje się zapewnieniem bezpieczeństwa społecznego swoim obywatelom. Państwa realizują to poprzez swoje polityki społeczne, które pomimo ogólnych wspólnych założeń (czyli zapobiegania i zmniejszania skutków zagrożeń społecznych) nie dają się w pełni porównać, gdyż warunkowane są czynnikami specyficznymi dla danego kraju. Choć pewne katalogi zagrożeń, teoretycznie tożsame dla wszystkich, zostały określone na poziomie organizacji międzynarodowych, takich jak np. Międzynarodowa Organizacja Pracy, która w swoich konwencjach odnosi się do problemów starości, bezrobocia czy chorób.

Patrząc na powyższe trzy perspektywy, może wydawać się, że bezpieczeństwo społeczne w każdym państwie – czy to na poziomie jednostkowym, społecznym czy też państwowym – jest bardzo zbliżone do siebie. Jest to jednak złudne wrażenie. Chociaż jako o zjawisku mówimy o jednym bezpieczeństwie społecznym w skali grupy społecznej, państwa czy nawet świata, to jednak różnorodność podejść w obrębie różnych nauk oraz specyficzne uwarunkowania występujące w wielu miejscach na świecie powo-

dują, że mamy tak naprawdę do czynienia z jakościowo różnymi przedmiotami badań, zaś te zebrane przez naukowców pod jednym szyldem nie wpływają negatywnie na interdyscyplinarność i elastyczność badawczą.

Bibliografia

- Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, R. Jakubczak, J. Marczak (red.), Bellona, Warszawa 2011.
- Bezpieczeństwo społeczne*, <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/system-bezpieczenstwa-n/bezpieczenstwo-spoleczne/5978>, Potencjal-spoleczny.html.
- Domański Z. *Social Safety Bezpieczeństwo socjalne*, „Journal of Modern Science”, 2017, t, 2, nr 33.
- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23 (30).
- Gierszewski J., *Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego*, Difin, Warszawa 2013.
- Kuźniar R. *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” 1996, 9 stycznia.
- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne jako składnik bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), t. 1, Wydawnictwo AON, Warszawa 2010.
- Lisiecki M. *Diagnoza i prognoza rozwiązań systemowych w zakresie organizacji i zarządzania bezpieczeństwem obywateli*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, M. Lisiecki (red.), Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa w Warszawie, Warszawa 2008.
- Marczak J., *Bezpieczeństwo narodowe*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, R. Jakubczak, J. Marczak (red.), Bellona, Warszawa 2011.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski (red.), Wydawnictwo AON, Warszawa 2009.
- Social Security and the Rule of Law. General Survey Concerning Social Security Instruments in Light of the 2008 Declaration on Social Justice for a Fair Globalization. Report of the Committee of Experts on Application of Conventions and Recommendations 2011*, http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_152909/lang--en/index.html.